

TARJIMADA YUMOR VA PRAGMATIKA: “SHUM BOLA” ASARI MISOLIDA

Ikromova Nozima Baxtiyor qizi

KIUT 4-kurs talabasi

[*bakhtiyarovna166@gmail.com*](mailto:bakhtiyarovna166@gmail.com)

Ilmiy rahbar: Xamidova Mohinaxon Alisherovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asari asosida o‘zbek tilidan ingliz tiliga badiiy tarjimada uchraydigan pragmatik xatolar, leksik-semantik mos kelmasliklar, idiomatik birliklarning noto‘g‘ri talqini hamda madaniy konnotatsiyalarning yo‘qolishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda 19 ta aniq misol asosida mazkur xatolarning yuzaga kelish sabablari yoritiladi. Tarjima jarayonida yumor, kontekst, milliy realiyalar va personaj nutqining stilistik xususiyatlari qanchalik muhim ekani ko‘rsatiladi. Maqola tarjimonlar uchun amaliy takliflar bilan yakunlanadi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy tarjima, yumor, pragmatika, madaniy realiya, tarjima xatolari, “Shum bola”, kontekst, idiomalar.*

Аннотация: *В данной статье на основе произведения Гафура Гуляма «Шум бола» анализируются прагматические ошибки, лексико-семантические несоответствия, неправильная интерпретация идиоматических выражений и утрата культурных коннотаций, возникающие при художественном переводе с узбекского языка на английский. На основе 19 конкретных примеров раскрываются причины возникновения данных ошибок. Показано, насколько важны юмор, контекст, национальные реалии и стилистические особенности речи персонажей в процессе перевода. Статья завершается практическими рекомендациями для переводчиков.*

Ключевые слова: художественный перевод, юмор, прагматика, культурная реалья, ошибки перевода, «Шум бола», контекст, идиомы.

Abstract: This article analyzes pragmatic errors, lexical-semantic mismatches, misinterpretation of idiomatic expressions, and the loss of cultural connotations that occur in the literary translation of Gʻafur Gʻulom's *Shum Bola* from Uzbek into English. Based on 19 specific examples, the study identifies the underlying causes of these errors. The analysis demonstrates the importance of humor, context, national realia, and the stylistic features of characters' speech in the translation process. The article concludes with practical recommendations for translators.

Keywords: literary translation, humor, pragmatics, cultural realia, translation errors, *Shum Bola*, context, idioms.

Bugungi kunda globallashuv va madaniyatlararo jarayonlarda tarjima faqat vosita emas, balki xalqlar va sivilizatsiyalarni bir-biriga bogʻlovchi koʻprik sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, badiiy tarjima sohasida satira va yumorning bir tildan ikkinchi tilga taʼsirchan tarzda yetkazish katta mahorat talab qiladi. Yumor, yaʼni kulgi va hazilga asoslangan nutqiy hodisa, inson tafakkurining qadimiy shakllaridan biri boʻlib, shaxslararo munosabatlarni yumshatish, ijtimoiy tanqidni ifodalash, konfliktsiz fikr bildirish va kommunikativ jarayonni yengillashtirish kabi koʻplab vazifalarni bajaradi.

Yumorni toʻgʻri talqin qilish jarayoni esa faqat tilning grammatik yoki leksik vositalarini bilish bilangina cheklanmaydi. Unda kontekst, nutqiy vaziyat, madaniy bilim, soʻzlovchining niyati va ijtimoiy omillar muhim oʻrin tutadi. Ana shu omillarni oʻrganadigan tilshunoslik boʻlimi — pragmatika yumorning mazmun-mohiyatini anglashda asosiy nazariy poydevor boʻlib xizmat qiladi. Chunki yumor koʻpincha yashirin maʼno, kinoya, ishora yoki vaziyatga xos kulgi elementlariga asoslanadi, bu esa uning pragmatik talqinini talab etadi.[1]

Shu sababli yumor va pragmatika oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni oʻrganish nafaqat lingvistik nazariya uchun, balki tarjima amaliyoti, madaniyatlararo

kommunikatsiya va matnshunoslik uchun ham alohida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Satira va yumor qadimdan ijtimoiy tanqidning eng ta'sirchan shakllaridan biri bo'lib kelgan. Ular orqali jamiyatdagi kamchiliklar, ikkiyuzlamachilik va oqsashlar kulgi orqali fosh etiladi [6]. Bunday unsurlarni tarjima qilish esa tarjimondan til kompetensiyasi bilan birga madaniy tafakkurni ham talab qiladi [4].

Satiraning asosiy vazifasi — jamiyatdagi illatlarni ikki yuzlamachilik va manmanlikni tanqid qilish orqali axloqiy va ma'naviy yuksaklikka chiqishdir. Yumor esa satiraga nisbatan engilroq, shodlik va hazil orqali yumshoq shaklda ifoda etiladi. Badiiy matn tarjimasi, ayniqsa yumor va folklor elementlari ko'p uchraydigan asarlarda, tarjimonning nafaqat til, balki madaniyatlararo kompetensiyasini ham talab qiladi.[7, 469]

Yumor- bu kishilarni kulduruvchi, kayfiyatni ko'taruvchi, vaziyat yoki so'z o'yiniga asoslangan ijtimoiy-hissiy hodisa hisoblanadi. Pragmatika esa bu tilshunoslikning bir bo'limi bo'lib, so'zlovchining maqsadi kontekst, vaziyat va ma'nosiga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Masalan, hazil do'stona, tanqidiy, masxaralovchi yoki yumshoq ogohlantirish bo'lishi mumkin. Pragmatika shuni aniqlashda yordam beradi.[1]

Yumorni tarjima qilish – tarjimon oldidagi eng murakkab vazifalardan biri hisoblanadi. Buning sababi shundaki, har bir til-dagi hazil, so'z o'yini yoki kinoya o'sha xalqning madaniyati, urf-odati va fikrlash tarzi bilan chambarchas bog'langan bo'ladi. Masalan, bir tilda kulguli bo'lgan ibora ikkinchi tilda umuman ta'sir kuchini yo'qotgan yoki noqubil chiqishi mumkin. Shu sababli yumorni tarjima qilishda faqat so'zma-so'z tarjima emas, balki transkripsiya usuli – ya'ni ma'no va hissiy ta'sirni saqlagan holda qayta yaratish usuli qo'llaniladi.[7, 469]

G'afur G'ulomning "Shum bola" asari [3] o'zbek xalqining tili, hazili, turmush tarzi, mentaliteti va qadriyatlari bilan to'la bo'lib, har bir ibora ma'lum bir pragmatik maqsadga xizmat qiladi. Ushbu asar ingliz tiliga tarjima qilinganda ko'plab muhim detal va konnotatsiyalar yo'qotilishi natijasida mazmuniy, stilistik va semantik

xatolar yuzaga kelgan. Mazkur maqolada aynan shunday xatolar tizimli o'rganilib, ularning kelib chiqish sabablari, natijalari hamda ularni oldini olish mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Ishning manbai foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan jadval bo'lib, unda 19 ta o'zbekcha parcha va ularning inglizcha tarjimasini solishtirib tahlil qilingan.

1. Tarjima jarayonida yumorning o'rni

Yumor — kontekst, intonatsiya, milliy stereotiplar va madaniy kodlarga bog'liq hodisa. “Shum bola”dagi hazil ko'pincha:

- 1) mubolag'a
- 2) kulgili vaziyat
- 3) semantik siljish
- 4) parodiya
- 5) xalqona iboralar
- 6) ta'na va kinoya

orqali yuzaga keladi.

Tarjimada aynan shu unsurlar yo'qolsa, matnning badiiy qiymati pasayadi.

2. Pragmatik xatolar tasnifi

2.1. Madaniy realiyalarning yo'qolishi

Misol: “*Qutlug' yerda siyib o'tiribsanmi?*” iborasi “*are you robbing?*” tarzida tarjima qilingan.

Bu — reformulyatsiyaning noto'g'ri varianti, ma'no butunlay o'zgargan.

2.2. Leksik-semantik mos kelmaslik

G'.Gulom. “Shum bola” asaridagi [3] o'zbek tilidagi matnning 13,133,67-betlarda hamda ingliz tildagi tarjimasining 12,110,56-57-betlarida quyidagi xatoliklar uchraydi. Ko'plab joylarda qush, meva, hayvon, buyum nomlari umumlashtirib yuborilgan: *miqqiy, qirg'iy* → “*birds*”, *ko'ksulton* → “*cherry fruits*” (aslida cherry plum), *tozi it* → “*dog*” Aslida bu kabi realiyalarni aniq ekvivalent yoki izohli tarjima bilan berilishi kerak edi. Chunki bu holat milliy rangni kamaytirib yuborgan.[5]

2.3. Idiomalar va pragmatik iboralarning noto'g'ri tarjimasini

“*Qorning oshga to'ymasin*” — bu qarg'ishning ma'no jihatdan chuqur iborasi.

Tarjimada butunlay tashlab yuborilgan yoki vulgar tarzda berilgan.

2.4. Dialoglarning qisqartirilishi

Ko‘plab parchalarda yarim matn tushirib qoldirilgan. Natijada personajning xarakteri, hazilning og‘irligi yoki yengilligi yo‘qolgan.

2.5. Kontekstni noto‘g‘ri anglash

Masalan, “arvoh sham shu’lasi bilan o‘ynashadi” iborasi “ghosts dance” sifatida berilgan. Bu esa ruh haqidagi metaforaning stilistik mohiyatini buzadi.

2.6. Sintaktik soddalashtirish

Ko‘p gaplar “*flattening*” usuli bilan soddalashtirilgan, natijada gap mazmunidagi komik ta’sir yo‘qolgan.[4]

3. Asarda uchraydigan misollar asosida tahlil

3.1. Misol 1: Tuxum pachaqlanishi va onaning vahimasi

Asl matnda nozik xalqona hazil, kontekst va kulgili holat mavjud. Tarjimada esa:

- a) xalqona ohang yo‘qolgan,
- b) “*qutlug‘ yerda siyib o‘tiribsanmi*” iborasi noto‘g‘ri berilgan,
- c) dramatik effekt pasaygan.

3.2. Misol 2: Qushlar tezagina oq rangidan qatiq ichishi haqidagi xulosa

O‘zbekcha matn — bolaning sodda mantiqidan kelib chiqqan hazil.

Tarjimada esa umuman umumlashtirilgan: “*maybe they eat sour-milk*”.

3.3. Misol 3: Jalil baqqolning tobutxonasi

Tarjima muhim detalni yo‘qotgan: “*tobutxona*” → “*cow’s food*”.

O‘rtadagi voqealar ham qisqartirilgan.

3.4. Misol 4–5: Qushlarni qatiq ichirish / O‘likni yuvish sahnasi

Bu epizodlarda situatsion yumor juda kuchli. Inglizcha variant esa:

- a) qisqa,
- b) dramatik bo‘yoq yo‘q,
- c) personajlar reaksiyasi yumshatilgan.

3.5. Misol 6–7: Qochish va zovurga yashirish

Tarjima asosiy kulgili jihat — zovurga sakrashni — tushirib qoldirgan.

3.6. Misol 8–9: *Moshkichiri sahnasi*

Asl matnda bir tomonda kulgili azob, ikkinchi tomonda mohir tasvir, xalqona ohang bor. Tarjimada esa:

- a) matn soddalashtirilgan,
- b) ta’riflar yo‘qolgan,
- c) “tandirda kabobdek jizg‘anak bo‘lar edim” iborasi “ready meat” tarzida

berilgan.

3.7. Misol 10–13: *Boy va shum bola suhbatlari*

Bu yerda yumorning asosiy manbai — yolg‘on zanjiri, “innaykeyin” va qarg‘ish so‘zlarning ohangi. Tarjimada:

- a) qarg‘ishlar tarjima qilinmagan,
- b) “innaykeyin” – oddiy “**and then**” bilan almashtirilgan,[2]
- c) mantiqiy zanjir buzilgan.

3.8. Misol 14–16: *Yolg‘onning avj nuqtasi va boyning hushidan ketishi*

Bu dramatik-kulgili sahna qisqa va soddalashtirilgan.

Asl tasvirda boyning tashqi ko‘rinishi juda kuchli tasvirlangan, tarjimada yo‘q.

3.9. Misol 17–18: *Qopdagi bola va itlar sahnasi*

Aslida vaziyat juda kulgili. Inglizcha variant esa jiddiy tusga ega.

3.10. Misol 19: *O‘likning tirilishi*

Tarjimada vaziyat butunlay o‘zgarib ketgan:

- a) qo‘rquv atmosferasi yo‘q,
- b) o‘likning harakati noto‘g‘ri talqin qilingan.
- c) tarjima xatolarining asosiy sabablari

1. Madaniy kompetensiya yetishmasligi

Realialarni tushunmaslik ularning noto‘g‘ri talqiniga olib kelgan.

2. Yumorni adekvat yetkazish mexanizmlaridan xabarsizlik

Ironiya, kinoya, mubolag‘a — bularning barchasi maxsus tarjima strategiyasini talab qiladi.

3. Matnni haddan tashqari soddalashtirish

Asar badiiy qimmatini kamaygan.

4. Konnotativ ma'nolarning yo'qotilishi

Qarg'ishlar, xalqona iboralar, lahja unsurlari tarjimada aks etmagan.

5. Tarjimaning tezkor yoki yuzaki bajarilishi

Bu ko'p hollarda matnni ko'p qisqartirishga sabab bo'lgan.

Tavsiyalar:

1. Kontekstual tarjima

Har bir gapni alohida emas, umumiy vaziyatga qarab tarjima qilish.

2. Madaniy ekvivalentlar qo'llash

Masalan, *“qorning oshga to'ymasin”* → *“May you never know prosperity”*.

3. Izohli tarjima

Realizmlar uchun *“footnote”* shlatish mumkin.

4. Yumorni moslashtirish

Ingliz tilidagi hazil strukturasi mos shaklga o'tkazish.

5. Dialoglarni soddalashtirmasdan to'liq berish

Chunki dialog — personaj xarakterining asosiy ko'zgusi.

Mazkur tadqiqotdan ko'rishimiz mumkinki, “Shum bola” kabi xalqona ohangga ega asarlarni ingliz tiliga tarjima qilish jarayoni juda murakkab bo'lib, unda leksik-madaniy realizmlar, pragmatik ma'no, yumor va stilistik qatlamlar chuqur tahlil qilinishi talab etiladi. Ta'limiy maqsadda yoki keng kitobxon omma uchun tarjima qilinayotgan matnlarda asl mazmunni saqlab qolish, personaj ruhiyatini yetkazish va yumorni adekvat berish tarjimon oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.[5]

Jadval asosida ko'rib chiqilgan misollar shuni ko'rsatadiki, tarjimaning asosiy kamchiligi — kontekstni tushunmaslik va matnni soddalashtirish bo'lgan. Shuningdek, realiylar, yumor, qarg'ish, idiomatik birliklar noto'g'ri yoki umuman tarjima qilinmagan.

Kelgusida bunday asarlarni tarjima qilishda:

a) madaniy-lisoniy muvofiqlik,

- b) pragmatik ekvivalentlik,
- c) izohli tarjima,
- d) yumorni qayta yaratish strategiyalari keng qo'llanilishi zarur.

Asar tarjimasi shuningdek usluban ravon, mantiqan bir-biriga bog'langan va tushunarli tarzda yozilgan. Asarning ko'p joylarida muallifning asosiy maqsadi aniq ko'rsatilgan va asarda qo'llangan kinoya, mubolag'a va kulguli vaziyatlar o'quvchi psixologiyasiga ta'sir qilib, voqeaning qabul qilinishini yengillashtirgan.

Xulosa qilib aytganda, yumor va satirani tarjima qilish faqat til bilimini emas, balki matn orqali berilgan his-tuyg'ularni, madaniy ishoralarni va voqelikka bo'lgan hazilomuz munosabatni to'g'ri ifodalay olish mahoratini talab etadi. Shu boisdan ham yumor tarjimasi tarjimashunoslikda eng murakkab, biroq jozibador va ijodkorlikni talab qiluvchi yo'nalish sifatida o'z ahamiyatini saqlab qoladi.

ADABIYOTLAR:

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, 2018.
2. G'. G'ulom. A naughty Boy. Translators: I.M. Tukhtasinov, U.R. Yoldoshev. – Tashkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 128 page
3. G'ulom, G'. Shum bola. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Newmark P. A. Textbook of Translation. Prentice Hall, 1988.
5. Nida E. & Taber C. The Theory and Practice of Translation. Brill, 2003.
6. Rustamova D. Satira va Yumor tarjimasining xususiyatlari. Tarjimashunoslik va tilshunoslikning dolzarb muammolari: zamonaviy tendensiyalar va yondashuvlar. – 2025. 468-471 b.
7. Sharipovna K. Yumor Translation Strategies in Uzbek Literature. Journal of Central Asian Linguistics, 2021.